Ігор Фицик, кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри соціальних і
правових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0003-0035-6376
E-mail: fytsykigor@gmail.com
Лариса Фицик, кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та
методик навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0001-5953-2018
E-mail: larysa_fytsyk@ukr.net

ВІТЧИЗНЯНА ФІЛОСОФІЯ В УМОВАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ТРИДЦЯТИЛІТНЬОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 2022-2023 РР. ЯК ОДИН З ВАЖЛИВИХ ЧИННИКІВ ДУХОВНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Незалежність України крім державного, політичного та економічного вимірів містить і духовний складник, пов’язаний з релігійною, культурною, мовною та ідеологічною незалежністю, а філософська самодостатність є однією з важливих підвалин останньої.

Українська філософія після набуття державної незалежності пройшла декілька етапів трансформації та становлення.

Перший етап потребував подолання залежності від ідеологічно заангажованої філософії російського варіанту квазі-марксизму. Вона була повязана з інформаційною монополією Москви на зарубіжну філософську літературу, оскільки Мало не вся вона як ідеологічно небезпечна для радянського режиму була зосереджена у переважно у спецфондах Державної бібліотеки СРСР імені В.І. Леніна, Інституту наукової інформації із суспільних наук, Бібліотеці зарубіжної літератури та бібліотеках інших академічних інститутів АН СРСР. . Варто пам’ятати, що

у тоталітарних державах XX сторіччя світська ідеологія перетворювалась на «політичну релігію,» [1, 18], а власне релігія ставала підгрунтям політичної ідеології у варіанті імперіалістичної доктрини «русского мира», яка постала цілковитим замінником експансіоністської доктрини марксизму-ленінізму. Звідси найважливішим чинником українського відродження і духовного оновлення має бути філософія, незалежна від ідеологічних упереджень і настанов. Будучи за своїм визначенням універсалістичною, філософія разом з тим має бути складником морального оновлення, наукового обгрунтування норм і цінностей подальшого розвитку нашого суспільства.

Другий етап — це прилучення філософії України до провідних тенденцій та парадигм сучасної світової філософії, що передбачав збільшення перекладів зарубіжної філософської класики та модерну українською мовою. Цьому сприяла й цифрова революція, коли інформація дедалі менше залежала від паперових носіїв, зосереджених у бібліотеках Росії: нові книжки та статті можна було отримати з інтернету. Важливим на цьому шляху був проект фонду «Відродження», спрямований на підготовку підручників, зокрема і з філософських дисциплін.

Можна стверджувати, що в Україні склалися перекладацькі школи філософської літератури з німецької (А. Абашнік, А. Богачов, І. Бурковський, А. Дахній, А. Єрмоленко, В. Єрмоленко, В. Кебуладзе, М. Култаєва, В. Куплін, М. Кушнір, Р. Осадчук, Л. Ситніченко, П. Таращук, В. Терлецький та ін.), з французької (О. Білий, О. Йосипенко, Є. Йосипенко, О.Хома та ін.), з англійської (О. Соболь, Є. Мірошниченко, В. Єрмоленко, В. Триліс та ін.). Завдяки перекладам твориться й українська філософська мова, співзвучна світовому, і насамперед, європейському філософському процесу. Влучним у цьому відношенні є висловлюванняя Василя Лісового, який наголошував: «... насправді ж українці не можуть навіть зрозуміти самих себе, якщо не “впишуть” себе в контекст середземно-європейської культурної традиції.» [2, 115]

Важливою складовою цього процесу було відвідування України

зарубіжними філософами. Одним із перших з них був Поль Рикер, який 1993 року завітав до Києва і прочитав невеличкий курс лекцій у Києво-Могилянській академії. Тоді ж відвідав нашу столицю Вітторіо Гьосле, результатом чого стала публікація його статті «Трансцендентальна прагматика як фіхтеанство інтерсуб'єктивності», українською мовою у «Філософській думці» та перевидана через п'ять років. [3] У 1994 р. учасниками конференції «Культура і етноетика» стали філософи з Німеччини: Карл-Отто Апель і Вольфганг Клюксен. З лекціями на початку 90-х рр. приїздили також Томас Маєр, Ганс Маєр, Отфрид Гьофе та ін. Так поступово долалася закритість філософії пострадянського періоду.

На третьому етапі, що є і сучасністю, — українські філософи все більше інтегруються у світовий філософський контекст, пов'язаний з розв'язанням ключових проблем сьогодення, викликаних глобалізацією, екологічною кризою, наріжних соціальних диспорпорцій теперішньої цивілізації.

На цьому тлі почали наростати протиріччя у стосунках з російськими філософами, філософськими академічними інституціями, що після анексії Криму та вторгнення Росії на Донбас, досягли апогею, та звели нанівець контакти між українськими та російськими філософами.

Цікавий факт про унезалежнення української філософії від російського імперського впливу, як складову загальносуспільної тенденції, незважаючи на всю складність та суперечливість українського державотворення останніх тридцяти років приводить А.Єрмоленко: «Особливо хочу зауважити, що й на півдні країни, особливо молоді філософи, дедалі більше орієнтувалися на філософські твори та переклади українською мовою. Будучи опонентом дисертації у Сімферопольському університеті, я почув від здобувача: «А ми вже орієнтуємось не на Москву, а на Київ»». [4, 47]

Подібний приклад був лише штрихом поступової втрати контролю Росії навіть у найбільш «проросійських» регіонах України над тенденціями

розвитку інтелектульної складової нашого суспільства. Розуміючи наслідки подібних процесів, і не маючи інтелектуальних потуг подолати їх, усвідомлюючи, що випускає Україну з під свого контролю, російський режим вдався до відкритої агресії, сподіваючись за її допомогою повернути хід історичного поступу у зворотньому напрямку.

Сучасний стан розвитку української філософії характеризує ряд знакових ознак. З позитивного в Україні видається понад тридцять періодичних фахових часописів А і Б рівнів з філософських спеціальностей. За цей час зросла й кількість контактів із зарубіжними філософами, поглиблюється співпраця з ними: відбувається дедалі більше спільних заходів, міжнародних конференцій, симпозиумів. Українські філософи беруть участь у філософських конгресах та інших міжнародних філософських конференціях і симпозіумах. На жаль, малочисельність подібних прикладів зумовлена убогістю фінансування освітньої сфери та мізерністю заробітних плат викладачів, чи науковців Отримати ж грант гостьового професора чи запрошеного дослідника від закордонних фондів досить складно. Уже давно назріла потреба у створенні вітчизняних фондів, на кшталт американського Фулбрайта чи Німецької служби академічного обміну (DAAD), щоб забезпечувати фінансування наукового перебування наших фахівців, особливо молодих, в інших країнах. І тут без продуманої і послідовної державної політики стимулювання приватного бізнесу через пільгове оподаткування, яке б заохочувало підприємців інвестувати у розвиток наукових досліджень, не обійтись. На жаль, сьогодні «віз і нині там.»

Останнім часом, на жаль, згортається процес подальшого розвитку філософії у вищій школі України. Зменшується кількість годин на курси з філософії. Це при тому, що запроваджується новий науковий ступінь — доктор філософії. Філософія дедалі більше перетворюється з «покликання» на «легкий гешефт», що перекинулось і на так звані наукометричні періодичні видання. І це — негативна тенденція.

Щоправда, ця тенденція дегуманізації та комерціалізації освіти спостерігається й за межами України. Варто зауважити, що тема кризи університетів на порядку денному в західних країнах майже півстоліття, тому розвинені країни світу реформують свої науково-освітні системи. У сучасному світі освіта все менше є засобом розвитку культури і ерудованості громадянина і соціуму, і все більше комерціалізується, має приносити прибуток із набуттям і застосуванням відповідних компетентностей. Університети перетворюються на такі собі комерційно-підприємницькі організації, докорінно змінюючи свою роль у суспільстві «академічного капіталізму» [5, 148]. «Вони вже не є тільки місцем академічного життя науковців, а перетворюються на агента, який у конкуренції з іншими підприємствами має виходити на ринок зі своїми пропозиціями, діючи від імені університету як торгової марки. Аби відігравати цю роль, університет має перманентно нагромаджувати капітал» [5, 148]. Подібні тенденції є наслідками процесів глобалізації. [6, 108]

Однак без філософії та філософської освіти складно уявити громадянина, який «має мужність керуватися своїм власним розумом», і громадянське суспільство, яке здатне контролювати владу, бути осереддям розвитку інституцій демократії в Україні. Як зазначає А. Єрмоленко, « огляду на морально-етичну ситуацію в Україні особливо слід розвивати такі дисципліни, як етика та практична філософія. Адже практична філософія має ще один складник — прагматику, спрямовану на аргументацію, дискурс, консенсус, які є чинниками «суспільного розуму». Це нова парадигма в розвитку філософії, пов’язана з комунікативним поворотом. Без цих категорій неможливий розвиток сучасного громадянського суспільства, яке потребує зрілих громадян, критичного мислення, комунікативної, моральної, фахової компетенцій, що й має формувати філософія. Ба більше, цей розум тільки й формується в публічному просторі комунікативних практик, які утворюють і морально-етичний горизонт буття людини. Ще більше це потрібно за доби, коли, як на мене, певною мірою відбувається

зворотний Веберовому «розчаклуванню світу» процес деінтелектуалізації світу, коли різні вірування та ідеології «за доби їх технічного відтворення», будучи тиражовані засобами масових комунікацій, дедалі більше супроводжуються «унеповнолітненням людини», втратою нею суверенності свого розуму. У соціальні мережі вкидають неперевірені факти, так звані фейки тощо, на підставі яких нашвидкоруч роблять висновки, що є чинником творення «симулятивних демократій» (І. Блюдорн), або імітації громадянського суспільства. Проблема загострюється в «ситуації постправди», коли підважуються основні системні коди науки (істина/хиба), етики (добро/ зло) тощо. У зв'язку з цим і філософія перетворюється на есеїстику, набір тверджень, які ні на що не претендують, що відповідає філософії постмодернізму. Таку філософію використовує і в політичній риториці та соціальних технологіях, вона є неодмінним складником ідеології « русского мира». Але філософія має бути не тільки «добою, схопленою думкою, а й істинною» (Д. Бьолер). Тому вкрай важливо і в подальшому розвивати саме дискурсивний розум комунікативних практик, формувати відповідні комунікативні компетентності, що і є важливим завданням сучасної системи освіти, спрямованої на виховання зрілої особистості як компетентного фахівця і громадянина, який має здатність і мужність публічно обстоювати свою думку, тобто компетентно разом з іншими людьми брати участь у громадському дискурсі. Комунікативна філософія та дискурсивна етика є важливими складниками та чинниками цього процесу. У цьому полягає спільна відповідальність і філософії, і філософської освіти.» [4, 62]

Таким чином, за тридцять років незалежності України і філософія в Україні пройшла складний шлях: від догматичної марксистсько-ленінської парадигми, яка виконувала функцію ідеології, до філософії, яка долає пострадянський синдром і перетворюється на метанауку обгрунтування істинності знання і значущості норм та цінностей розвитку людини та суспільства. Філософія в Україні, відкриваючись провідним світовим

філософським тенденціям, ідеям, концепціям і парадигмам, розвивається вже на власному духовному і методологічному фундаменті, вона перетворюється на складника і суб'єкта світової філософської думки.

Використана література:

1. Mayer, H. (Hrsg.)und Politische Religionen. Bd.II. Paderborn etc.: Schöningh, 1996.

2. Лісовий, В. Культура — ідеологія — політика. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. 352 с.

3. Трансцендентальна прагматика як фіхтеанство інтерсуб'єктивності / Вітторіо Гьосле // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія / А.М. Єрмоленко. Київ: Лібра, 1999. С. 455-478.

4. Єрмоленко, А. Філософія як чинник духовної незалежності України //Філософська думка. 2021. №3. С. 47—63.

5. Münch, R. Globale Eliten, lokale Autoritätan. Bildung und Wissenschaft unter dem Regime von PISA, McKinsey&Co. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2009.

6. Шак Р. Глобальне громадянське суспільство//Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки" № 2 (30). 2021. С. 108-115.